

พุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า ๕ แบบ นำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

THE FIVE METHODS OF TEACHING OF THE BUDDHA AND THEIR APPLICATION IN DAILY LIFE

พระครูสถิตธรรมาลังการ และ เอกมงคล เพ็ชรวงษ์

Phrakhrusathitdhammalangkan and Aekmongkol Phetwong

หลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ

Faculty of Social Buddhism : SuphanBuri Sri Suvarnabhumi Buddhist College, MCU.

Corresponding Author's Email : taorh3@gmail.com Tel. 081- 4343597

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า 5 แบบ และการนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยอาศัยการวิเคราะห์จากพระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง พุทธวิธีการสอนทั้ง 5 แบบ ประกอบด้วย (1) การสอนแบบบรรยายหรืออธิบายให้เข้าใจตามลำดับเหตุผล (2) การสอนแบบสนทนา ซักถาม และโต้ตอบเพื่อกระตุ้นการคิด (3) การสอนโดยใช้อุปมาอุปไมยเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนและเข้าถึงความหมายของธรรม (4) การสอนโดยการปฏิบัติเป็นแบบอย่างให้เห็นจริง และ (5) การสอนโดยคำนึงถึงความแตกต่างของบุคคลและสภาพแวดล้อมของผู้เรียน ซึ่งสะท้อนถึงพระปรีชาสามารถและพระเมตตาของพระพุทธเจ้าในการถ่ายทอดธรรมะอย่างเหมาะสมกับศักยภาพของแต่ละบุคคล

ผลการศึกษาพบว่า พุทธวิธีการสอนดังกล่าวสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในด้านการดำเนินชีวิตส่วนตน การทำงาน การอยู่ร่วมกันในครอบครัวและสังคม โดยช่วยส่งเสริมการคิดอย่างมีเหตุผล การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ การเรียนรู้จากประสบการณ์จริง การเป็นแบบอย่างที่ดี และการเคารพความแตกต่างของผู้อื่น อันนำไปสู่การพัฒนาตนเองอย่างสมดุลทั้งด้านสติปัญญา คุณธรรม และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ บทความนี้จึงชี้ให้เห็นว่า พุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าไม่เพียงเป็นหลักการทางการศึกษาเชิงธรรมะเท่านั้น แต่ยังเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ในสังคมปัจจุบันอย่างยิ่ง

คำสำคัญ: การประยุกต์ใช้, การพัฒนาชีวิต, ชีวิตประจำวัน, พุทธวิธีการสอน

Abstract

This academic article aims to study five Buddhist teaching methods of the Buddha and their application in daily life, based on an analysis of the Tipiṭaka, commentaries (Aṭṭhakathā), and related academic literature. The five Buddhist teaching methods consist of: (1) teaching through exposition or systematic explanation based on rational reasoning; (2) teaching through dialogue, questioning, and discussion to stimulate critical thinking; (3) teaching through similes and metaphors to provide clarity and facilitate a deeper understanding of the Dhamma; (4) teaching by exemplifying practice through concrete action; and (5) teaching with consideration of individual differences and the learners' contexts and

environments. These methods reflect the Buddha's profound wisdom and great compassion in transmitting the Dhamma in ways appropriate to the capacities of each individual.

The findings reveal that these Buddhist teaching methods can be practically applied in daily life, including personal conduct, professional work, and living together within families and society. They promote rational thinking, constructive communication, experiential learning, exemplary behavior, and respect for individual differences, leading to balanced self-development in terms of wisdom, moral virtue, and peaceful coexistence. This article therefore demonstrates that the Buddha's teaching methods are not only principles of Buddhist pedagogy but also serve as essential guidelines for enhancing the quality of human life in contemporary society in a sustainable manner.

Keywords: Buddhist teaching methods, application, daily life, life development

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาและเหตุผลที่มุ่งพัฒนามนุษย์ให้เข้าถึงความจริงของชีวิตและสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม พระพุทธเจ้าทรงเป็นศาสดาผู้ทรงพระปรีชาสามารถทั้งในด้านการตรัสรู้สัจธรรมและด้านการถ่ายทอดหลักธรรมแก่พหุชน การเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระองค์มิได้จำกัดอยู่เพียงเนื้อหาทางธรรมเท่านั้น หากยังสะท้อนถึงกระบวนการ วิธีการ และศิลปะในการสอนที่ลุ่มลึกเหมาะสมกับพื้นฐาน สติปัญญา และบริบทชีวิตของผู้ฟังแต่ละบุคคล อันเป็นแบบอย่างของการจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและเปี่ยมด้วยเมตตาธรรม

ในบริบทของสังคมปัจจุบัน ซึ่งเต็มไปด้วยความซับซ้อน การแข่งขัน และการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มนุษย์ต้องเผชิญกับปัญหาทั้งด้านจิตใจ การทำงาน ความสัมพันธ์ในครอบครัว และการอยู่ร่วมกันในสังคม การแสวงหาแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างสมดุลและยั่งยืนจึงเป็นประเด็นสำคัญ พุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งประกอบด้วยวิธีการสอนที่หลากหลายและยืดหยุ่น สามารถนำมาเป็นต้นแบบในการพัฒนาการเรียนรู้ การสื่อสาร และการดำเนินชีวิตได้อย่างสอดคล้องกับสภาพสังคมร่วมสมัย

ดังนั้น บทความวิชาการนี้จึงมุ่งศึกษาพุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า 5 แบบ โดยอาศัยการวิเคราะห์จากพระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งนำเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้พุทธวิธีการสอนดังกล่าวในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เห็นถึงคุณค่าและความร่วมสมัยของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อันสามารถนำไปสู่การพัฒนาตนเอง การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และการยกระดับคุณภาพชีวิตของมนุษย์ในสังคมปัจจุบันอย่างแท้จริงและยั่งยืน

ความหมายของพุทธวิธีการสอน ๕ แบบ

พุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า ๕ แบบ หมายถึง แนวทางหรือรูปแบบการถ่ายทอดพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงใช้ให้เหมาะสมกับภูมิธรรม สติปัญญา อุปนิสัย และบริบทของผู้ฟังแต่ละบุคคล โดยมุ่งให้ผู้เรียนเกิด ความเข้าใจ เห็นจริง ปฏิบัติได้ และนำไปสู่การพัฒนาชีวิตและการพ้นทุกข์ อย่างแท้จริง มิใช่เพียงการรับรู้เชิงทฤษฎี

พุทธวิธีการสอนทั้ง 5 แบบ เป็นการสอนที่ยืดหยุ่น ไม่ตายตัว สอดคล้องกับหลัก “อุปายโกศล” (ความฉลาดในการใช้วิธีการ) และสะท้อนพระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าในการสั่งสอนพหุชน โดยสามารถสรุปความหมายของแต่ละแบบได้ดังนี้

1. การสอนแบบบอกตรง (อธิบายโดยตรง) หมายถึง การแสดงธรรมอย่างชัดเจน ตรงประเด็น เป็นลำดับขั้น ใช้เหตุผลและหลักธรรมเป็นแกน เหมาะกับผู้มีความเข้าใจพอสมควร
2. การสอนแบบยกตัวอย่างหรืออุปมาอุปไมย หมายถึง การใช้เรื่องเปรียบเทียบ สิ่งใกล้ตัว หรือเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน เพื่อช่วยให้ผู้ฟังเข้าใจธรรมะที่ลึกซึ้งได้ง่ายและชัดเจนยิ่งขึ้น
3. การสอนแบบถาม-ตอบ (สนทนาธรรม) หมายถึง การกระตุ้นให้ผู้ฟังใช้ความคิด พิจารณา และค้นหาคำตอบด้วยตนเอง ผ่านการตั้งคำถามและการตอบโต้เชิงเหตุผล
4. การสอนแบบให้ปฏิบัติและเห็นผลด้วยตนเอง หมายถึง การชี้แนะแนวทางปฏิบัติ เช่น การเจริญสติ สมาธิ และปัญญา เพื่อให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ตรงและรู้แจ้งด้วยตนเอง
5. การสอนแบบสอดแทรกหรือปรับตามบุคคลและสถานการณ์ หมายถึง การสอนที่คำนึงถึงกาละเทศะ และบุคคล สอดแทรกธรรมะให้เหมาะสมกับสถานการณ์และระดับจิตใจของผู้ฟัง

โดยสรุป พุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า 5 แบบ คือ กระบวนการเรียนรู้เชิงปัญญาและการปฏิบัติที่มุ่งพัฒนามนุษย์ทั้งด้านความรู้ คุณธรรม และการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษา การสอน การบริหาร และการดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีคุณค่าและยั่งยืน

โดยมีแก่นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้หลายอย่างเช่น

วคิน อินทสระ กล่าวถึงวิธีสอนของพระพุทธเจ้าหลาย ลักษณะดังนี้

1) ทรงสอนโดยวิธีเองสลักษณะ คือทรงแสดงยืนยันไปข้างเดียว เช่น ความดีมีผลเป็นสุข ความชั่วมีผลเป็นทุกข์ หรือกุศลเป็นสิ่งควรบำเพ็ญ อุกุศลเป็นสิ่งควรละ

2) ทรงสอนโดยวิธีชักสลักษณะ คือทรงแยกประเด็นให้ชัดเจน

3) ทรงสอนโดยวิธีปฏิเสธสลักษณะ คือทรงถามย้อนเสียก่อนแล้วจึงตรัสสอน

4) ทรงสอนโดยวิธีอุปมาสลักษณะ คือพักปัญหาไว้ ไม่ทรงพยากรณ์ คือไม่ทรงตอบเรื่องนั้น

5) ทรงสอนโดยวิธีอุปมาสลักษณะ คือ สอนแบบเปรียบเทียบ (วคิน อินทสระ, 2534: 22-37)

นพดล เจนอักษร ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิธีสอนของพระพุทธเจ้า” ได้สรุปวิธีสอนของพระพุทธเจ้ามี 7 วิธี ได้แก่ 1) สอนแบบบรรยาย 2) สอนแบบสาธิต 3) สอนแบบอุปนัย 4) สอนแบบอนุมัย 5) สอนแบบวิธีซักถามและสนทนาโต้ตอบ 6) สอนแบบสืบสวนสวนหาคำตอบ 7) สอนแบบแก้ปัญหาหรือสอนตามขั้นของอริยสัจ 4 (วรรณา สุตติวิจิตร, 2541: 37)

ปิ่น มุทุกันต์ ได้กล่าวว่า 1) พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้อย่างเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น เรื่องใดที่ไร้ประโยชน์พระพุทธเจ้าจะไม่ทรงแสดง 2) ทรงสั่งสอนมีเหตุที่ผู้ฟังอาจครองเห็นจริงได้ คือ เรื่องทุกเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนจะต้องเป็นเรื่องจริง มีจริง เป็นจริง ไม่ใช่เรื่องสมมติอันเป็นเรื่องเหลวไหล

3) มรณสั่งสอนเป็นอัครธรรม คือ ผู้ปฏิบัติตามยอมได้รับประโยชน์ โดยสมควรแก่การปฏิบัติ ผลของการปฏิบัติไม่ได้ขึ้นอยู่กับชาติตระกูล หากแต่ขึ้นอยู่กับปฏิบัติของแต่ละคน (ปิ่น มุทุกันต์, 2535: 96)

ประสาร ทองภักดี กล่าวว่า การทำเป็นตัวอย่าง วิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือการทำเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองการสาธิตให้ดู แต่ที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำนั้นเป็นไปในรูปทรงเป็นผู้นำที่ดี การสอนโดยทำเป็นตัวอย่างก็คือพระจริยาวัตรอันดีงามที่เป็นอยู่โดยปกตินั่นเอง พระพุทธองค์จึงทรงวางเป็นหลักการไว้ในพระธรรมบท (ประสาร ทองภักดี, 2513: 119)

สุชีพ ปุญญานุภาพ กล่าวว่า

- การแบ่งลักษณะการสอน (สุชีพ ปุญญานุภาพ)
พระพุทธเจ้าทรงใช้ 3 กลยุทธ์ในการจัดการกับความเชื่อเดิม:
  - ปฏิวัติ (เปลี่ยน): ยกเลิกความเชื่อเดิมที่ผิดและเป็นอันตราย (เช่น เปลี่ยนจากการฆ่าสัตว์บูชาโยมาเป็นความเมตตา)
  - ปฏิรูป (แปลง): นำคำเดิมมาให้ความหมายใหม่ตามหลักเหตุผล (เช่น เปลี่ยนความหมายของ "พรหมณ์" จากการเกิด เป็น "การกระทำ")
  - ตั้งหลักใหม่: ประกาศสัจธรรมที่ยังไม่เคยมีใครสอนมาก่อน (เช่น อริยสัจ 4)
- รูปแบบการสอนที่ทรงใช้บ่อย
เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาที่คุณให้มา สามารถสรุปรูปแบบการสอนได้ดังนี้:
การสอนแบบสนทนา (สากัจฉา)
  - จุดเด่น: เน้นความเป็นกันเอง ผู้ฟังไม่รู้สึกรู้สึกว่าถูกสอน แต่รู้สึกที่กำลังหาคำตอบร่วมกัน
  - เทคนิค: ทรง "โยนปัญหา" ให้คิดแล้วค่อยสรุปเข้าประเด็น
  - ตัวอย่าง: อัครคุณสูตร ที่ทรงสนทนากับสามเณรวาสุทฐะและภราทวาเช เพื่อหักล้างเรื่องวรรณะโดยใช้วิวัฒนาการของโลกและมนุษย์มาอธิบายว่า "คนเราประเสริฐด้วยธรรม ไม่ใช่วรรณะ"

การสอนแบบบรรยาย

- จุดเด่น: ใช้เมื่อผู้ฟังมีจำนวนมาก หรือผู้ฟังมีพื้นฐานความรู้อยู่แล้วแต่ต้องการความกระจ่างในรายละเอียด
- ตัวอย่าง: * อัมมจักกัปปวัตตนสูตร: แสดงแก่ปัญจวัคคีย์ เพราะปัญจวัคคีย์ไม่ใช่คนใหม่ แต่ต้องใช้เหตุผลยาวๆ เพื่อชี้ให้เห็นทางสายกลาง
  - ภัย 4 ประการ: ทรงบรรยายเปรียบเทียบภัยในน้ำ (คลื่น, จระเข้, น้ำวน, ปลาร้าย) กับภัยของภิกษุใหม่ (ความโกรธ, ความเห็นแก่เงิน, กามคุณ 5, สตรี)

วิธีการตอบปัญหา 4 ลักษณะ (พยากรณ์ปัญหา)

นี่คือหัวใจสำคัญของการสื่อสารที่ครูและนักสื่อสารควรนำไปใช้:

วิธีการ	ลักษณะการตอบ	ตัวอย่าง
1. เอกังส ลักษณะ	ตอบตรงไปตรงมา ตายตัว	อริยสัจมีเท่าไร? ตอบ 4 อย่างแน่นอน
2. วิภังช ลักษณะ	แยกแยะตอบตามแง่มุม (วิเคราะห์)	ศฤงษ์หรือบรรพชิตดีกว่ากัน? ตอบว่า ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติชอบหรือผิด
3. ปฏิปุจฉา ลักษณะ	ย้อนถามให้ผู้ถามคิดและ ตอบเอง	การอธิบายเรื่อง "นิพพาน" โดยย้อนถามเรื่อง "ไฟที่ดับไปแล้วไปไหน"
4. ฐปนีย ลักษณะ	ยับยั้ง ไม่ตอบ (เพราะไร ประโยชน์)	โลกเที่ยงหรือไม่? ไก่กับไข่อะไรเกิดก่อน? (ทรงไม่ตอบเพราะไม่นำไปสู่การพันพัว)

บทวิเคราะห์เพิ่มเติม

จากข้อมูลที่คุณยกมา จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็น "นักจิตวิทยาการเรียนรู้" ที่ยอดเยี่ยม

- ทรงใช้การเปรียบเทียบ (Analogy): เช่น ภัยในน้ำ หรือ ไฟกับเชื้อไฟ ทำให้เรื่องที่เข้าใจยาก (นามธรรม) กลายเป็นเรื่องที่เห็นภาพชัดเจน (รูปธรรม)
- ทรงเน้นประโยชน์ใช้สอย (Pragmatism): ทรงเลือกสอนเฉพาะสิ่งที่ "จำเป็น" ต่อการดับทุกข์ อะไรที่เป็นการคาดคะเนทางปรัชญาที่หาข้อยุติไม่ได้และไม่ช่วยให้พ้นทุกข์ ทรงเลือกที่จะไม่ตอบ (รูปนัยยะ)

จุดมุ่งหมายในการสอนของพระพุทธเจ้า

ในชีวิตประจำวัน สิ่งมีชีวิตทั้งคนและสัตว์ได้เรียนรู้อะไรใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นเสมอ โดยเฉพาะมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่มักจะเสาะแสวงหา "ของเล่น" ใหม่อยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการเดินทาง นั่งหรือนอน หากได้ฝึกฝนอย่างดีก็จะสามารถใช้สัมผัส ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ รับรู้สิ่งใหม่เพิ่มขึ้น และสิ่งที่เรารับรู้ใหม่ก็มีส่วนสร้างความเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมภายในตัวของคนทั้งทางกายและทางใจไม่มากนักน้อย

บางครั้ง การเรียนรู้ของคนที่เกิดจากการมีผู้จูงใจ เตรียมสภาพการณ์และ วางเงื่อนไขให้เราให้เห็นได้ ฟังได้สัมผัสและได้ติดตาม เมื่อได้ดูได้ฟังได้สัมผัสและติดตามแล้ว เราก็ได้รับความรู้และได้เรียนรู้สิ่งใหม่ด้วย สิ่งที่เราได้เรียนรู้ใหม่จากการมีผู้วางเงื่อนไขให้เราเรียนรู้ก็มีส่วนสร้างความเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมภายในตัวของเราทั้งทางกายและทางใจได้ เช่นเดียวกับการรับรู้จากสภาพแวดล้อมโดยธรรมชาติ

บางกรณีการวางเงื่อนไขจัดสภาพการเรียนรู้ก็มีผู้จัดเตรียมไว้อย่างเป็นระบบต่อเนื่องกันเพื่อ โปรแกรมให้แต่ละคนค่อยๆ เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจนกระทั่งบรรลุพฤติกรรมที่ผู้จัดทำหนด จุดมุ่งหมายได้ ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้ของคนเราจะเกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือจากที่มีผู้วางเงื่อนไขไว้ก็ตาม ผลที่เกิดขึ้นก็คือ คนเราจะเรียนรู้สิ่งใหม่ที่สร้างความ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้เกิดขึ้นแก่ตน จึงอาจกล่าวได้ว่าในช่วงชีวิตหนึ่งๆ ได้มีกระบวนการสร้างความเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้เกิดขึ้นกับคน 3 ลักษณะ คือ

- เป็นกระบวนการตามธรรมชาติที่ตนเรียนรู้ตามอัธยาศัย เรียกว่า “การเรียนรู้ตามปกติวิสัย” หรือ “informal learning”
- เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีผู้วางเงื่อนไขไว้โดยไม่มีระบบระเบียบ แบบแผนที่แน่นอน เรียกว่า “การเรียนรู้นอกระบบ” หรือ “non - formal learning” และ
- เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีผู้วางเงื่อนไขไว้โดยมีระบบระเบียบแบบแผน โดยจัดสถานที่ให้คนได้มา ได้รับความรู้เป็นหลักแหล่งเรียกว่า “การเรียนรู้ในระบบโรงเรียน” หรือ “formal learning”

เมื่อมองกระบวนการเรียนรู้ทั้ง ๓ ลักษณะ จากจุดส่งความรู้ไปแล้ว เราก็จะพบว่า การเรียนรู้จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อผู้เรียนได้รับความรู้จากแหล่งความรู้ที่จะมีผู้ส่งความรู้ไปให้ นั่นคือ ต้องมีผู้สอนเป็นแหล่งส่งความรู้ให้แก่ผู้เรียนกิจกรรมต่าง ๆ ที่ผู้สอนได้กระทำขึ้น และมีผลให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมภายในตัวของผู้เรียนเรียกว่า “การสอน”

แม้การสอนจะเป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมภายในคำว่า “การสอน” ก็มีความหมายแตกต่างกันบ้างใน 5 ลักษณะ คือ

- “การสอน” ในฐานะกระบวนการที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ในเรื่องใด เรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องเป็น เรื่องเดี่ยวหรือต่อเนื่องกันให้มีการพัฒนาสติปัญญาในระดับต่าง ๆ จากต่ำ ไปหาสูง

2. “การสอน” ในฐานะกระบวนการเปลี่ยนแปลงความรู้สึกด้านจิตใจ จากสภาวะจิตใจที่แข็งกระด้างให้อ่อนโยน จิตใจที่ไม่ดีให้เป็นจิตใจที่ดีมีคุณธรรมตามนัยนี้ “การสอน” มีความหมายเดียวกับ “การอบรม” จึงมักเรียกรวมกันว่า “การอบรมสั่งสอน”

3. “การสอน” ในฐานะกระบวนการสร้างทักษะความชำนาญด้านต่าง ๆ ทั้งความชำนาญทางสติปัญญา ตามนัยนี้ “การสอน” จึงมีความหมายในเชิง “การฝึกอบรม”

4. “การสอน” ในฐานะที่เป็นวิธีการบีบบังคับให้ผู้ถูกสอนปฏิบัติตามที่ ผู้สอนกำหนดไว้โดยไม่มีข้อแม้ จุดมุ่งหมายให้ผู้ถูกสอนจดจำ เช็ดถู ลาบ เกรงกลัว หรือ เกิดความรู้สึกโอนอ่อนตามผู้สอน ตามนัยนี้ “การสอน” มีความหมายเป็นเชิง “คำสั่ง” จึงเรียกรวมกันว่า “คำสั่งสอน” เช่นที่นักเลงมักจะพูดถึงคู่อริว่า “เจ้าหาญมันบังอาจนัก ข้าจะต้องไปสั่งสอนมันเสียหน่อย” หรือเจ้าสำนักก็พูดกับสาวกว่า “พวกเจ้าต้องเชื่อ ฟังคำสั่งสอนของเราอย่างเคร่งครัด”

5. “การสอน” ในฐานะที่เป็นคำแนะนำที่ผู้ถูกสอนมักใช้พูดกับผู้สอน เพื่อช่วยให้ความรู้ในการที่ตนเองจะได้ปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น เช่น “ผมยังด้อยประสบการณ์ในเรื่องนี้ โปรดสั่งสอนด้วย” ในเชิงประชดประชันหรือท้าทายผู้พูดก็อาจใช้ คำว่า “สั่งสอน” เป็นการท้าทายอย่างสุภาพได้ เช่น “เราทราบว่าคุณเป็นเลิศในทางใช้ศอก โปรดสั่งสอนสักเพลง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในระบบโรงเรียนหรือในการเรียนการสอนทั่วไป คำว่า “การสอน” มุ่งใช้มากในลักษณะที่ 1-3 ส่วนลักษณะอื่นมักยึดหยุ่นได้ตามสภาพแวดล้อมและ ใช้แสดงพฤติกรรมในชีวิตประจำวันมากกว่าที่ใช้ในการเรียนการสอนของสถาบันการศึกษาทั่ว ๆ ไป โดยสรุปการสอนเป็นกระบวนการหรือกิจกรรมที่ผู้สอนจัดขึ้นเพื่อวางเงื่อนไข และเตรียมสภาพการณ์ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามผู้สอนกำหนดไว้ในภาษาอังกฤษคำว่า “การสอน” ใช้ตรงกับภาษาอังกฤษ 2 คำ คือ คำว่า “learning” และคำว่า “instruction” คำ 2 คำนี้มีความหมายแตกต่างกันกล่าวคือ teaching” แปลว่า “การสอน” ครอบคลุมกิจกรรมการให้คำสั่งสอน การทำให้มีความรู้หรือให้สามารถทำอะไรได้ เป็นกระบวนการทางเดียวที่ยึดตัวผู้สอนหรือครู “ครู” เป็นหลัก instruction แปลว่า “การเรียนการสอน” (to teach and to be taught) เป็นกระบวนการสองทาง คือ การให้และการรับความรู้ที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กัน ทั้ง ฝ่ายผู้สอนที่เป็นฝ่ายให้ความรู้แก่ผู้เรียนซึ่งเป็นฝ่ายรับ ในขณะที่เดียวกันผู้สอนคือครูก็เกิด การเรียนรู้จากการสนองตอบของนักเรียนด้วย อย่างไรก็ตามคำว่า “instruction” มักนิยม แปลสั้น ๆ ว่า “การสอน” แต่ขอให้เข้าใจดีด้วยว่าเป็นการสอนของครูและการถูกสอนของผู้เรียน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2547: 16-17)

Green ได้กล่าวถึงความสำคัญของการสอน พอสรุปได้ ดังนี้

1. การสอนเป็นการช่วยพัฒนาการคิด การให้เหตุผล การรวบรวมหลักฐาน การเปรียบเทียบ การวิเคราะห์และการพยากรณ์แก่ผู้เรียน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะสามารถพัฒนาในตัวผู้เรียนได้ จะต้องพิจารณากิจกรรมพื้นฐานของการสอนเป็นหลักสำคัญ

2. การสอนเป็นการช่วยพัฒนาการวางแผนให้แก่ผู้เรียน ซึ่งสามารถดำเนินการได้ภายในห้องเรียน โดยการกระตุ้น การสนับสนุน การให้คำปรึกษาการให้แรงเสริม รวมทั้งการประเมินผล เป็นต้น

3. การสอนเป็นการช่วยพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมอันดีงามให้แก่ผู้เรียน โดยการฝึกปฏิบัติคอยชี้แนะและสร้างความเข้าใจระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน การปฏิบัติที่ดียอมสร้างให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองที่ดีได้ (Green, F., 1917: 30-31)

นักทำงานที่ดีเมื่อจะทำงานสำคัญ ๆ เขาจะต้องตั้ง “หลักการ” หรือ จุดมุ่งหมายไว้ก่อน เช่น ชาวสวนชาวนาตั้งหลักการหรือจุดมุ่งหมายไว้ว่า จะปลูกพืชชนิดไหน มากน้อยเท่าไร พืชใดตั้งหลักการหรือจุดมุ่งหมายไว้ว่าจะขายสินค้าอะไร ด้วยวิธีอย่างไรดังนี้ เป็นต้น เมื่อได้ตั้งจุดมุ่งหมายไว้แล้ว เขาก็ยึดมั่นในหลักการหรือ

จุดมุ่งหมายนั้น แม้จะมีอุปสรรคสิ่งใดเกิดขึ้นในระหว่างทำงาน เขาก็จะไม่ละทิ้ง หลักการหรือจุดมุ่งหมายของตน แต่พยายามคิดอ่านแก้ไขให้กิจการเป็นไปตามจุดมุ่งหมายเสมอ คนที่ทำงานอย่างมีหลักการเช่นนี้ ย่อมทำงานใหญ่ได้สำเร็จ ตรงกันข้ามกับ คนที่ทำอะไรไม่มีหลักการหรือไม่เคารพในหลักการย่อมล้มเหลว

ธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า

ธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า เริ่มต้นจากการตั้งประเด็นสำคัญว่า พระองค์ทรงแสดงเฉพาะ “ธรรมที่ควรรู้ควรเห็น” เท่านั้น มิได้ทรงแสดงธรรมอื่นใดนอกเหนือจากนี้อย่างเด็ดขาด คำถามที่ตามมาคือ ธรรมที่ควรรู้ควรเห็นนั้น คือธรรมประเภทใด คำตอบก็คือ ธรรมใดก็ตามที่พุทธบริษัทผู้เป็นผู้ฟังธรรมควรจะรู้และควรจะเห็นด้วยปัญญาของตนเอง ธรรมนั้นย่อมจัดเป็นธรรมที่ควรรู้ควรเห็น กล่าวอีกนัยหนึ่ง ธรรมที่ควรรู้ควรเห็น คือ ธรรมที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตและการพัฒนาปัญญาของผู้ฟังธรรมโดยตรง เรื่องชนิดนั้นพระพุทธเจ้าไม่ทรงแสดง ขอยกตัวอย่างเรื่อง จอมปลวกปริศนาที่ทรงตรัสกับท่านพระกุมารกัสสะปะในวันมิกสูตร

วันมิกสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยจอมปลวกปริศนา ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระกุมารกัสสะปะ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงตอบปัญหา 15 ข้อของเทวดา ที่ท่านพระกุมารกัสสะปะนำมาทูลถาม เหตุเกิดแห่งพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท **ปุจฉาวิสัชนา**

รูปแบบของวันมิกสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบถาม – ตอบ

ข้อสังเกตว่า ท่านผู้อ่านประมวลคำตอบปริศนาธรรมทั้ง 15 ข้อ มาตรวจสอบกับการปฏิบัติธรรมของตัวเองบ้าง เริ่มตั้งแต่จอมปลวก คือร่างกายของเราเองที่พินควันในเวลากลางคืน ลูกโป่งในเวลากลางวัน โดยใช้คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นคำสั่งแล้ว ดำเนินตามคำสั่งอย่างที่สุดเมธ คือ ฝึกผู้เป็นเสขะ (ผู้ศึกษา) ปฏิบัติก็จะได้รับประโยชน์จากการอ่านจอมปลวกปริศนาธรรมนี้บ้างไม่มากก็น้อย

จุดเด่นในหลักการสอนของพระองค์ เราอาจสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาไม่ผูกขาดความรู้ ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพที่จะได้รับความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมที่เป็น ประโยชน์แก่ชีวิต

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า 5 แบบนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

รูปแบบการสอน หมายถึงแบบหรือแผนของการสอน รูปแบบการสอนแบบหนึ่งจะมีจุดเน้นที่เฉพาะเจาะจงอย่างใดอย่างหนึ่ง รูปแบบการสอนแต่ละรูปแบบจึงอาจมี จุดหมายที่แตกต่างกัน (Saylor and Others, 1981: 271)

พระพุทธเจ้าเองเมื่อทรงสอนเวไนยสัตว์ ทรงนำเอาแบบการสอนต่าง ๆ มาสอนตามความเหมาะสมแบบการสอนเหล่านี้ คือ

การสอนแบบสนทนา (สากัจฉา หรือ ธรรมสากัจฉา)

การสอนแบบสนทนา (สากัจฉา หรือ ธรรมสากัจฉา) เป็นพุทธวิธีการสอนที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บ่อยที่สุดในการแสดงธรรมแก่เวไนยสัตว์ วิธีการนี้เปิดโอกาสให้ผู้ฟังมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ตั้งคำถาม และร่วมพิจารณาประเด็นธรรม ทำให้บรรยากาศการเรียนรู้เป็นไปอย่างเป็นกันเอง ผู้ฟังไม่รู้สีกว่ากำลังถูกบังคับให้เรียนหรือรับคำสอน แต่เกิดความรู้สึกว่ากำลังสนทนาปราศรัยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับพระพุทธองค์อย่างสนุกสนานและมีความหมาย

ในการสนทนา พระพุทธองค์ทรงทำหน้าที่เป็นผู้นำการสนทนา โดยทรงตั้งคำถามหรือโยนปัญหาให้ผู้ฟังได้คิดพิจารณา แล้วทรงชี้แนะให้เข้าสู่ประเด็นสำคัญและข้อสรุปตามหลักธรรมที่ถูกต้อง วิธีการดังกล่าวช่วยกระตุ้นกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล และทำให้ผู้ฟังเข้าถึงความจริงด้วยปัญญาของตนเอง มิใช่เพียงการรับฟังคำสอนโดยปราศจากการไตร่ตรอง

การสอนแบบสนทนา : อัศจรรย์สูตร

ตัวอย่างสำคัญของการสอนแบบสนทนาปรากฏใน *อัศจรรย์สูตร* ซึ่งอยู่ในพระสุตตันตปิฎก ทีมนิกาย ปาฎิกวรรค พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่สามเณรวาเสฏฐและสามเณรภราทวาชะ ขณะประทับอยู่ ณ ปราสาทของนางวิสาขาในนครมาตา ในปุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี เนื้อหาของพระสูตรมีจุดมุ่งหมายเพื่อหักล้างความเห็นผิดของพราหมณ์ที่ยึดถือระบบวรรณะ โดยเชื่อว่าพราหมณ์เป็นวรรณะประเสริฐสูงสุด เกิดจากโอษฐ์ของพระพรหม ส่วนวรรณะอื่นถือว่าเลวทรามกว่า

พระพุทธองค์ทรงเริ่มต้นการสนทนาด้วยการซักถามสามเณรทั้งสองถึงปฏิกิริยาของญาติและสังคมพราหมณ์ที่มีต่อการบวชของตน เมื่อทรงทราบถึงคำดูหมิ่นดูแคลนจากพราหมณ์แล้ว พระองค์จึงทรงชี้ให้เห็นความไม่สมเหตุสมผลของความเชื่อดังกล่าว โดยทรงแสดงว่ามนุษย์ทุกวรรณะล้วนเกิดจากครรภ์ของมารดาเหมือนกัน มิได้เกิดจากพระโอษฐ์ของพระพรหมตามที่อ้างอิงกัน

พระพุทธองค์ทรงเน้นย้ำว่า ความประเสริฐของบุคคลมิได้อยู่ที่ชาติกำเนิดหรือวรรณะ แต่อยู่ที่การประพฤติธรรม กล่าวคือ ผู้ใดประพฤติกายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริต ผู้นั้นย่อมเป็นผู้ประเสริฐ เป็นที่สรรเสริญของวิญญูชน ไม่ว่าสังกัดวรรณะใดก็ตาม ตรงกันข้าม หากประพฤติทุจริต แม้อยู่ในวรรณะที่สูง ก็ย่อมเป็นผู้ไม่ประเสริฐได้ เพื่อเสริมความเข้าใจ พระพุทธองค์ทรงนำเรื่องราวเกี่ยวกับต้นกำเนิดของโลกและวิวัฒนาการของมนุษย์มาประกอบการแสดงธรรม ตั้งแต่สภาวะของโลกในช่วงสังวัฏฏ์กับ การก่อรูปของโลกในช่วงวิวัฏฏ์กับ การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและจิตใจของสัตว์โลก ตลอดจนการเกิดขึ้นของระบบสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง จนพัฒนาเป็นวรรณะต่าง ๆ ได้แก่ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร โดยทรงชี้ให้เห็นว่าวรรณะเหล่านี้เกิดจากการแบ่งหน้าที่ทางสังคม มิใช่ความประเสริฐโดยกำเนิด

ในตอนท้าย พระพุทธองค์ทรงสรุปว่า บุคคลผู้ประพฤติธรรมจนบรรลุอรหัตตผล ไม่ว่าสังกัดวรรณะใด ย่อมเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในโลก เพราะเป็นความประเสริฐโดยธรรม มิใช่โดยชาติกำเนิด พร้อมทั้งทรงปลอบใจสามเณรทั้งสองให้มั่นคงในศรัทธา และทรงยกถ้อยคำของสนังกุมารพรหมมาเป็นพยานสนับสนุนหลักธรรมดังกล่าว (ทีฆ.ปา.อ.ค. 11)

การสอนแบบบรรยาย

การสอนแบบนี้ก็ทรงใช้เสมอ ส่วนมากจะเป็นโอกาสที่มีผู้ฟังมารวมกันมากๆ ดังที่ทรงแสดงพระธรรมเทศนาในพระเชตวันมหาวิหารในช่วงบ่ายของทุกวันและที่น่าน่าสังเกต คือ ผู้ฟังมักจะมีพื้นฐานความรู้ หรือมีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนั้นในขั้นพื้นฐานมาบ้างแล้ว มาฟังการบรรยายเพิ่มเติมเพื่อเกิดความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้น ดังเมื่อทรงแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ ครั้งแรกก็ทรงใช้วิธีบรรยาย ทรงอธิบายถึงความล้มเหลวของแนวทางปฏิบัติ 2 แนวทางคือ การทรมานกาย กับการหมกมุ่นอยู่ในกามคุณ เสร็จแล้วทรงชี้ทางสายกลาง แล้วทรงแสดงอริยสัจ 4 ประการ โดยละเอียดพิสดาร

พระพุทธเจ้าตรัสสอนภิกษุบวชใหม่เกี่ยวกับเรื่องภัยของภิกษุผู้บวชใหม่ 4 ประการ ความว่า พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภัย 4 ประการนี้ ที่คนลงไปในน้ำพึงประสบภัย ๔ ประการ คือ (ม.ม. (ไทย), 13/161-165/182-185)

1. อภุมิภัย (ภัยจากคลื่น) 2. กุมภิลภัย (ภัยจากกระเซ้ง) 3. อาวัฏฏภัย (ภัยจากน้ำวน) 4. สุกฺกาภัย (ภัยจากปลาร้าย) ซึ่งมีข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ **พื้นฐานผู้ฟัง** มักมีพื้นฐานความรู้เดิมอยู่บ้างแล้ว มาฟังเพื่อขยายความเข้าใจให้ลึกซึ้งขึ้น **การใช้เหตุและผล** ทรงใช้ในการชี้แจงเหตุผลที่ซับซ้อนเพื่อให้ผู้ฟังเห็นคล้อยตาม (เห็นดีเห็นชอบด้วย) ตัวอย่างสำคัญ การแสดง **"ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร"** แก่ปัญจวัคคีย์ ซึ่งทรงใช้วิธีบรรยายเพราะ

ปัญจวคคีย์ไม่ใช่คนใหม่ แต่เป็นผู้ที่เคยเฝ้าดูการปฏิบัติของพระองค์มานาน ทรงบรรยายเพื่อชี้ให้เห็นความ ล้มเหลวของทางสุดโต่ง 2 สาย และเสนอ "ทางสายกลาง" (อริยสัจ 4)

อุปมาภย 4 ประการสำหรับภิกษุใหม่ (จตุมหาราชสูตร)

พระพุทธองค์ทรงบรรยายเปรียบเทียบภิกษุที่คนลงน้ำต้องเจอ 4 ประการ กับภิกษุของกุลบุตรผู้บวชใหม่ในพระ ธรรมวินัย ดังนี้

ภิกษุในน้ำ	ภิกษุของภิกษุใหม่	ความหมายและการเปรียบเทียบ
1. อุมิภย (ภิกษุจาก คลื่น)	ความโกรธ/คับแค้น ใจ	ทนต่อคำสั่งสอนของเพื่อนพรหมจารีไม่ได้ รู้สึกว่าตนแก่กว่าหรือ เคยสอนคนอื่นมาก่อน จึงโกรธและลาสิกขาไป
2. กุมภิลภย (ภิกษุ จากจระเข้)	การเห็นแก่ปากท้อง	ทนต่อกฎระเบียบเรื่องการกินไม่ได้ (เช่น ห้ามฉันยามวิกาล หรือ ห้ามฉันตามใจชอบ) รู้สึกอึดอัดจนลาสิกขา
3. อาวัณณภย (ภิกษุ จากน้ำวน)	กามคุณ 5	เมื่อไปบิณฑบาต เห็นชาวบ้านเสวยสุขในกามคุณ แล้วนึกถึง ความหลังที่เคยรุ่มรวย มีทรัพย์มาก จึงอยากกลับไปเสพสุขทางโลก
4. สุกฺกาภย (ภิกษุ จากปลาร้าย)	มาตุคาม (สตรี)	การไม่สำรวมอินทรีย์เมื่อเห็นสตรีที่หนุ่มไม่เรียบร้อย จนเกิดราคะ รบกวนจิตใจและลาสิกขาในที่สุด

สรุป การสอนแบบบรรยายในพุทธวิธี ไม่ใช่เพียงการถ่ายทอดเนื้อหาแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการใช้ **อุปมาอุปไมย** เพื่อให้ผู้ฟังเห็นภาพพจน์ที่ชัดเจน และเป็นการแก้ความเข้าใจผิด (Ditthi) โดยใช้เหตุผลประกอบ อย่างเป็นระบบ เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเลื่อมใสและนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง

การสอนแบบตอบปัญหา

ผู้ถามปัญหาอาจถามด้วยจุดประสงค์หลายอย่าง บางคนถามเพื่อต้องการคำตอบในเรื่องที่สงสัยมา นาน บางคนถามเพื่อลองถามว่าคนตอบรู้หรือไม่ บางคนถามเพื่อข่มหรือปราบให้ผู้ตอบอับอายบางคนถามเพื่อ เปรียบเคียงกับความเชื่อหรือคำสอนในลัทธิศาสนาของตนพระพุทธองค์ตรัสรู้ว่าการตอบปัญหาใด ๆ ต้องดู ลักษณะของปัญหา และเลือกวิธีตอบให้ถูกต้องเหมาะสมด้วย

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า ๕ แบบ

1) วิธีเอกังสลักษณะ หรือ เอกังสพยากรณ์ปัญหา

วิธีสอนด้วยการตอบปัญหาบางอย่างตรงไปตรงมา ตอบตายตัว ไม่มีเงื่อนไข บางเรื่องมีคำตอบ ตายตัวแน่นอนแล้วใคร ๆ ก็รู้ต้องตอบตามนั้น ดุจดั่งถามว่า หนึ่งบวกหนึ่งเป็นเท่าไร คำตอบคือเป็นสอง คำตอบ นี้ตายตัวใคร ๆ ก็รู้ ใคร ๆ ก็ยอมรับ จะไปตอบว่าเป็นสาม เป็นไม่ได้ (แม้ว่าอาจตอบได้ และอาจอธิบายโดยนัย อื่นว่าเป็นเช่นนั้นได้ ก็ตาม) ตัวอย่างที่ชัดเจนในทางพระพุทธศาสนา เช่น อริยสัจ คือ อะไร มีเท่าไร คำตอบ คือ

อริยสัจ คือ ความจริงอันประเสริฐ 4 อย่าง คำตอบอย่างนี้เรียกว่าเองพยากรณ์ในการสอน ครูพึงรู้ว่าปัญหาชนิดที่ฟังตอบตรงไปตรงมาตายตัว แล้วจึงใช้ให้เหมาะสมการเรียนการสอนจึงจะเป็นไปด้วยดี ตัวอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสการเสียม 4 ประการ แห่งวิชาสมบัติและจรณสมบัติ ความว่า อัมพภูฏะ วิชาสมบัติและจรณสมบัติอันยอดเยี่ยม (ที.สี. (ไทย) 9/280/101-102)

2) **วิธีชักลักษณะ หรือ วิชาพยากรณ์ปัญหา** เป็นการสอนโดยการตอบปัญหาแบบแยกแยะตอบ เพราะคำถามที่คลุม ๆ ไม่สามารถฟันธงลงไปได้ว่าต้องตอบอย่างไรอย่างหนึ่ง ต้องแยกตอบเป็นเรื่อง ๆ เป็นประเด็น ๆ ไป ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่น ถ้าถามว่า คุณจำลองกับคุณสมศรีใครดีกว่ากัน ถ้าตอบว่าคุณจำลองดีกว่า หรือคุณสมศรีดีกว่าย่อมมีโอกาสผิดเพราะแต่ละคนอาจมีส่วนดีที่แตกต่างกันไป ในบางเรื่องบางประเด็นวิธีตอบที่น่าจะใกล้เคียงความจริงที่สุดก็ต้องแยกประเด็นตอบ ซึ่งมีตัวอย่างที่ปรากฏใน สุภสูตร (ม.ม. (ไทย) 13/190-192/223-227) สูตรว่าด้วยสุภมาณพบุตรโตทยพรหมณ์

3) **วิธีปฏิบัติลักษณะ หรือ ปฏิบัติพยากรณ์ปัญหา** เป็นการสอนโดยวิธีย้อนถามปัญหา เพราะปัญหาบางอย่างต้องย้อนถามก่อน จึงตอบได้คล้ายๆ กับใช้คำตอบของคนถามมาตอบคนถามเช่นนั้นแหละ ถ้าคนถามไม่เข้าใจ ตอบไปอย่างไรก็ไม่เข้าใจหรือไม่ยอมรับอยู่ดี จึงจำเป็นต้องให้ผู้ถามยอมรับโดยด้วยใจ จึงจะยอมรับวิธีสอนแบบนี้ขอยกตัวอย่างการตอบปัญหาเรื่องความหลุดพ้น ในอัครัตวิจจนโคตตสูตรที่ 2 ในชีวิตประจำวัน มีคำถามให้เราตอบมากมาย ถ้าจะลองพิจารณาลักษณะของปัญหาแล้วค่อยตอบ จะเป็นการดียิ่งและจะเป็นการตอบที่ตรงประเด็นด้วย เพราะบาง จะต้องใช้วิธีย้อนถามแล้วจึงตอบ

4) **วิธีอุปนัยลักษณะ หรือ อพยาคตปัญหา**

วิธีการสอนแบบนี้ต้องพิจารณาปัญหาที่ถามก่อนว่ามีประโยชน์ต่อใครหรือไม่ ถ้าไม่มีประโยชน์ก็ไม่รู้จะตอบไปทำไม เสียเวลาและบางปัญหาอาจจะทำให้ทะเลาะวิวาทกัน โดยไม่ใช่เหตุ เช่น ถามว่า ไก่กับไข่อะไรเกิดก่อน เป็นต้น

พระพุทธเจ้านั้น เวลาใครมาทูลถามว่า ศาสดานั้นสอนอย่างนั้น ศาสดานั้นสอนอย่างนั้น อยากทราบว่าคุณสอนของใครถูกต้อง คำสอนของใครผิด ถ้าถามอย่าง นี้พระองค์มักทรงตัดบทว่า เรื่องนั้นพักไว้ก่อน

พระจริยาวัตรของพระองค์ ครูพึ่งเอาเป็นแบบอย่าง เราตถาคตจะแสดงธรรมให้ฟังนี้ ขอยกตัวอย่างตอนที่พระพุทธเจ้าตรัสกับโปกกุฎปาหะ ที่เข้ามาทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์อาจรู้ได้ไหมว่าสัญญาเป็นอิตตาของคน หรือว่าสัญญา ก็อิตตาเป็นคนละอย่างกัน”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “โปกกุฎปาหะ ท่านมีจิตแตกต่างกัน มีความถูกใจแตกต่างกัน มีความพอใจแตกต่างกัน มีความมุ่งหมายแตกต่างกัน มีอาจารย์แตกต่างกัน จึงเข้าใจได้ยากว่า สัญญาเป็นอิตตาของคน หรือว่าสัญญาก็อิตตาเป็นคนละอย่างกัน” (วคิน อินทสระ, 2548: 48)

5) **วิธีอุปมาลักษณะ หรือ ใช้อุปมาอุปไมย**

วคิน อินทสระ กล่าวถึง การเปรียบเทียบด้วยอุปมา คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ ในการอธิบายสิ่งที่เป็นามธรรมเปรียบเทียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือแม้เปรียบเทียบที่เป็นรูปธรรมด้วยอุปมาแบบรูปธรรม ก็ช่วยให้ความหนักแน่นเข้า เช่น พระพุทธองค์ทรงเตือนภิกษุทั้งหลายว่า ให้ทำตนเช่นผ้ากาสี อย่าทำตนเป็นเช่นผ้าเปลือกไม้ ผ้าเปลือกไม้มี ลักษณะ 3 อย่าง คือ สีไม่สวย สัมผัสหยาบ ราคาถูก ทำนองเดียวกับภิกษุบางรูปซึ่งเป็นผู้ ทุศีล มีธรรมแล้ว ให้ทุกขให้โทษแก่ผู้คบหาสมาคม ทำปัจจัยที่หายกลายให้มีค่าน้อย หรือมี อานิสสงสน้อย

วิธีสอนแบบนี้เป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยที่สุดวิธีหนึ่ง เพราะทำให้ผู้ฟังมองเห็นภาพและเข้าใจง่าย โดยไม่ต้องเสียเวลาอธิบายความให้ยืดยาว อุปมาอุปไมยในพระสูตรต่าง ๆ ที่พระพุทธองค์ทรงนำมาเปรียบเทียบให้

ผู้ฟังเข้าใจธรรมมีมากมายหลายพระสูตร แต่ในที่นี้ ขอยกตัวอย่าง **เรื่องศีลและปัญญา** พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์ บรรดา คุณสมบัติ 2 อย่างนี้ (หาก) เว้นเสีย 1 อย่าง พวกพราหมณ์จะเรียก ผู้ประกอบด้วย คุณสมบัติเพียงอย่างเดียวว่าเป็นพราหมณ์ได้หรือไม่ และเมื่อเขาจะพูดว่า “เราเป็นพราหมณ์ ก็พูดได้โดยชอบ ทั้งไม่เป็นผู้พูดเท็จด้วย” การที่พระพุทธเจ้าตรัสอุปมาธรรมอุปมาด้วยแพ” (ม.ม. (ไทย) 12/240/255-256)

สรุป วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า 5 แบบ มีไว้เพื่อใช้สอนให้เหมาะสมกับบุคคล สถานที่ กาลเวลา สังคมปัญหา และสิ่งแวดล้อม ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ที่แตกต่างกันไป โดยหวังประโยชน์สูงสุดให้เกิดแก่ผู้ที่ พระองค์ทรงสอน บางครั้งอาจต้องใช้หลาย ๆ วิธี นำมาผสมผสานกันบ้างตามความเหมาะสม เพราะบางกรณี แม้ตอบตรงไปตรงมาแล้ว ถ้ายังไม่เข้าใจ อาจใช้วิธีอุปมาอุปไมยเสริมเข้าไปอีก หรือบางครั้งแยกแยะตอบแล้ว ก็อาจเสริม วิธีอุปมาอุปไมยเพิ่มเข้าไปให้เกิดความชัดเจนมากขึ้นไปอีก จึงทำให้การสอนของพระพุทธเจ้าได้ผล มาก และไม่ต้องเสียเวลากับปัญหาที่ไม่มีสาระอีกด้วย

การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน หัวใจสำคัญของการนำพุทธวิธีทั้ง 5 มาใช้ คือ "ความเหมาะสม (Skillful Means)" โดยมีหลักคิดดังนี้ รู้จักกาลเทศะ ดูว่าตอนนี้ควรพูด หรือควรนิ่ง (แบบที่ 4) รู้จักบุคคล คน นี้ชอบฟังเหตุผล (บรรยาย) หรือชอบให้ชวนคุย (สนทนา) ความยืดหยุ่น หากอธิบายตรงๆ แล้วไม่เข้าใจ ให้รีบ เปลี่ยนไปใช้การเปรียบเทียบ (อุปมา) แทนที่ มุ่งผลสัมฤทธิ์ เป้าหมายไม่ใช่เพื่อแสดงว่าเราเก่ง แต่เพื่อให้ "ผู้ฟัง" เข้าใจและนำไปแก้ปัญหาวินิจฉัยได้จริง การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพตามแนวทางพุทธศาสนา ไม่ใช่แค่การส่ง สาร แต่คือการ "เปิดใจ" และ "ปัญญา" ของผู้รับสารให้เกิดขึ้นด้วยความเมตตา

เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา. (2550). พระไตรปิฎกฉบับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กรมการ ศาสนา. น. 320.

คณะกรรมการห้องสมุดวัดโพธิ์นิมิต. (2548). ปัญญาพระเจ้านิมิต. พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : หจก.กฤษฎา พิศาลการพิมพ์. น. 9-30.

ประสาร ทองภักดี. (2534). พุทธวิธีการสอน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา. น. 75-76.

ปิ่น มุฑกันต์. (2535). แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนิกธรรมตรี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 12. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2547). เอกสารการสอนชุดวิชาวิทยาการการสอน หน่วยที่ 1-7. นนทบุรี : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

วรรณมา สุตติวิจิตร. (2541). พุทธวิธีสอนในระดับประถมศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

วศิน อินทสระ. (2534). พุทธวิธีในการสอน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2533). คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราช วิทยาลัย. น. 13-15.

Green, F. (1917). The Activities of Teaching Tokyo. Mc Graw-Hill Koye-Kusha.

Saylor and Others. (1981). Curriculum Planning for Better Teaching and Learning, 4 ed. Japan. P. 271.